ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
KSZTAŁCENIE POLONISTYCZNE CUDZOZIEMCÓW 14, 2005

PRACE KONFRONTATYWNE

https://doi.org/10.18778/0860-6587.14.04

Mirosława Magajewska

POZYCJA PRZYMIOTNIKA W ZDANIU POLSKIM I WŁOSKIM – UWARUNKOWANIA SYNTAKTYCZNE

UWAGI WSTĘPNE

W niniejszym opracowaniu starano się porównać pozycję przymiotnika w zdaniu polskim i włoskim. Analiza przymiotnika będzie ograniczona do zjawisk powierzchniowo-syntaktycznych. Uzasadnienia semantyczne dla poszczególnych zjawisk składniowych będą tylko zasygnalizowane, gdyż poświęcone im będzie inne opracowanie.

W różnych językach zachodzą rozmaite uwarunkowania szyku poszczególnych elementów w zdaniu. W języku polskim nie zachodzi np. uwarunkowanie fonologiczne, które napotykamy w języku włoskim. W języku polskim powszechne jest uwarunkowanie przez czynniki semantyczne, przez organizację tematyczno-rematyczną wypowiedzi. W języku włoskim szyk przymiotnika bywa uwarunkowany czynnikami składniowymi, semantycznymi czy też wspomnianymi już – fonologicznymi[1]. W ostatnich latach można zaobserwować w językoznawstwie poświęcenie znacznej uwagi badaniom dotyczącym podstawowych zagadnień składniowych. Przedmiotem zainteresowania językoznawców są zwłaszcza zagadnienia dotyczące zdania jako jednostki językowej. Podjęto próby sporządzenia inwentarza struktur

[1] Jeżeli np. w grupie imiennej znajduje się kilka przymiotników o takiej samej funkcji semantycznej i o takim samym stopniu nacechowania ekspresywnego, to zwykle jako pierwszy wymienia się ten najkrótszy, np.:

1. a) Era un cielo **grigio** e **minaccioso**.
   Niebo było *szare i groźne*.
   b) Era un cielo **minaccioso** e **grigio**.

   a) E' una persona **cara, preparata** e **incorruttibile**.
   Jest osobą *miłą, przygotowaną i nieprzekupną*.
   b) E' una persona **incorruttibile, preparata** e **cara**.

W podanych wyżej przykładach zdania (a) nie są stylistycznie nacechowane w stosunku do zdań (b) (Nespor, 2001: 454).

zdaniowych i dzięki temu uzyskano podstawy typologii zdań w różnych językach. W centrum zainteresowania współczesnej teorii składniowej znalazły się przede wszystkim czasowniki jako klasa wyrazów uznawanych powszechnie za konstytuujące zdanie. W porównaniu z liczbą prac poświęconych czasownikom widoczny jest pewien niedostatek studiów poświęconych cechom składniowym innych części mowy. Zdaniem M. Szupryczyńskiej (1980: 1), np. rzeczownikom i przymiotnikom powinno się poświęcić więcej uwagi. Rozpatruje się je tylko jako klasy słów predysponowane do wypełniania pozycji składniowych, dyktowanych wymaganiami konotacyjnymi czasowników. Problematyka składniowa tych kategorii gramatycznych jest, zdaniem autorki, znacznie bogatsza, a szczegółowe informacje o cechach składniowych wszystkich klas słów potrzebne są do uzyskania pełnego obrazu struktury zdania.

Pojęcie przymiotnika stosowane w tej pracy to pojęcie leksemu o prymarnej funkcji członu zależnego grupy imiennej, semantycznie interpretowanej jako funkcja określenia rzeczownika (funkcja atrybutywna) i jako leksemu użytego predykatywnie, który tworzy orzeczenie imienne w połączeniu z czasownikiem posiłkowym spełniającym funkcję wykładnika podstawowych predykatywnych kategorii gramatycznych (osoby, czasu, trybu). Przymiotniki wyodrębnione są na podstawie określonej pozycji odpowiadającej im w powierzchniowej strukturze zdania. Podstawę tej analizy będą stanowiły leksemy traktowane tradycyjnie jako przymiotniki (nie będziemy zajmowali się innymi leksemami przymiotnikowymi, które tradycyjnie nie są zaliczane do przymiotnika, np. liczebnikami, zaimkami, imiesłowami przymiotnikowymi).

Problematyka składniowa przymiotników jest obszerna i może być badana za pomocą różnych metod. W tradycyjnej składni najwięcej miejsca poświęca się zwykle przymiotnikom ze względu na ich rolę przydawki łączącej się związkiem zgody z członem określającym. Przymiotniki w roli orzecznika, tzn. występujące jako część tzw. orzeczenia imiennego, są zwykle opisywane osobno. W związku z tym, pisze M. Szupryczyńska (1980: 2), od dość dawna kontynuowany jest w literaturze polskiej dyskusyjny wątek predykatywności i atrybutywności przymiotnika, zakresu obu ich funkcji i ich wzajemnej hierarchii.

Zadaniem tej pracy jest analiza roli składniowej przymiotników we współczesnym języku polskim i włoskim. Ważnym elementem opisu strukturalnego jest ustalenie miejsca, jakie zajmują w zdaniu formy wyrazowe reprezentujące daną klasę leksemów. W pracy tej zostaną scharakteryzowane dwie pozycje zajmowane przez człony przymiotnikowe. Za pozycję wyróżniającą i typową dla przymiotników uznano pozycję przyrzeczownikową, właściwą wszystkim przymiotnikom. Możliwość występowania przymiotników w pozycji przy czasownikach jest podstawą podziału przymiotników na przyczasownikowe i nieprzyczasownikowe. Istotnym kryterium różnicującym

w pozycji przyczasownikowej jest konotacja i rekcja. Istnieje stosunkowo nieliczna grupa czasowników (tak w języku polskim, jak włoskim) stale konotujących formy przymiotnikowe i rządzących nimi. Należą do nich przede wszystkim czasowniki łącznikowe. W związku z charakterystyką pozycyjną poruszony został problem atrybutywności i predykatywności przymiotników oraz charakter ograniczeń możliwości występowania form przymiotnikowych w obu pozycjach.

POZYCJA PRZYMIOTNIKA W ZDANIU POLSKIM I WŁOSKIM

Ważnym elementem opisu strukturalnego jest ustalenie miejsca, jakie zajmują w zdaniu formy wyrazowe reprezentujące określoną klasę leksemów. Dokonuje się tego poprzez wskazanie na relacje bezpośrednio łączące dane słowa z innymi i decydujące o sposobie ich funkcjonowania w zdaniu składniowym. Zdanie w języku włoskim jest „otwarte na prawo", w takim sensie, że każdy element leksykalny, który wprowadza nową informację w stosunku do elementu już istniejącego, ma tendencję do sytuowania się po jego prawej stronie. Można więc przyjąć za „normalną" dla przymiotnika włoskiego pozycję postnominalną, ponieważ przymiotnik wprowadza nową informację dotyczącą rzeczownika, który określa (grupa nominalna). Nie znaczy to jednak, że w języku włoskim nie spotkamy przymiotników prenominalnych czy takich, których pozycja w zdaniu jest stała tylko przed rzeczownikiem lub tylko po nim. W języku polskim za „normalną" należy uznać pozycję prenominalną przymiotnika (grupa nominalna), ale możemy znaleźć przykłady, w których pozycja przymiotnika jest zasadniczo swobodna lub inne, gdzie zauważa się bardzo ostre strukturalne ograniczenia szyku.

W zdaniach polskich i włoskich przymiotniki mogą zajmować dwie podstawowe pozycje składniowe:

1) pozycję członów dystrybucyjnie zależnych od rzeczownika,
2) pozycję członów dystrybucyjnie zależnych od czasownika.

Znaczy to, że przymiotniki mogą występować jako człony rozwijające grup nominalnych i grup werbalnych. Włączenie przymiotnika do struktury zdaniowej odbywa się za pośrednictwem form rzeczownikowych i czasownikowych. W związku z tym przymiotniki mogą się pojawiać na wszystkich szczeblach zhierarchizowanej struktury zdaniowej, od najwyższego – bezpośrednio podporządkowanego formie czasownikowej konstytuującej zdanie – do najniższego, najbardziej oddalonego od „szczytu" zdania, por.:

1. a) Piotr był **dobry**.
   b) Piotr starał się być **dobry**.
   c) Piotr był nauczycielem informatyki w szkole **średniej**.

2. a) Marco è **simpatico**. (orzecznik podmiotu)
Marek jest *sympatyczny*.
b) Marco è considerato **simpatico**. (orzecznik dopełnienia bliższego)
Marek jest uważany za *sympatycznego*.
c) Marco è insegnante in una scuola **media**.
Marek jest nauczycielem w szkole *średniej*.

Jeśli porówna się składniowe cechy przymiotników i rzeczowników, to można stwierdzić, że mimo pewnych podobieństw człony przymiotnikowe pełnią w strukturze zdaniowej (polskiej i włoskiej) rolę drugorzędną w stosunku do członów rzeczownikowych. W pozycji przy czasowniku przymiotniki mogą zachowywać się składniowo podobnie jak rzeczowniki. W pozycjach tych przymiotniki są równoważne w stosunku do wyrażeń przyimkowych oraz niektórych grup nominalnych bez przyimków, por.:

3. a) Był człowiekiem **szlachetnym**, bez nałogów, **dobrego** serca.

b) Była kobietą **niedostępną**, z zasadami, o **nieskalanej** opinii (Szupryczyńska, 1980: 29).

Człony, które zostały zestawione w szeregu nie pozostają wobec siebie w stosunku alternacji, gdyż wzajemnie się nie wykluczają, a możliwość równoczesnego współwystępowania w szeregu współrzędnym może świadczyć o podobieństwie ich wartości syntaktycznej i semantycznej. Grupy przymiotnikowe, pomimo podobieństw do wyrażeń przyimkowych, w hierarchicznej strukturze zdaniowej znajdują się o szczebel niżej niż grupy rzeczownikowe. Typowa dla przymiotników jest bowiem pozycja przyrzeczownikowa, podczas gdy dla rzeczownika – przyczasownikowa (zob. Szupryczyńska, 1980: 29–30). Podobną zależność obserwujemy też w zdaniu włoskim, por.:

4. a) Era un uomo **nobile**, senza vizi, di **buon** cuore.

b) Era una donna **inaccessibile**, con principi **morali**, che godeva di un'opinione **impeccabile**. (tłumaczenie zdań z punktu 3)

Podstawowa różnica między pozycją przyrzeczownikową i przyczasownikową w wypadku członów przymiotnikowych ujawnia się w istnieniu związków konotacyjnych. Przymiotniki przyrzeczownikowe nie podlegają z reguły konotacji, jedynie same konotują swój nadrzędnik (przymiotnik nie tylko oznacza określoną cechę, ale równocześnie konotuje przedmiot, któremu cecha ta może przysługiwać, i dlatego mówi się, że przymiotnik otwiera w strukturze zdania miejsce dla rzeczownika). Natomiast w pozycji przy czasownikach mogą ulegać konotacji lub nie, co wiąże się z typem rekcyjnym czasownika.

PRZYMIOTNIK JAKO CZŁON ROZWIJAJĄCY GRUPY NOMINALNEJ

W grupie nominalnej, strukturze składniowej o dowolnej liczbie składników, ośrodkami lub nadrzędnikami są rzeczowniki lub zaimki rzeczowne. W złożonej grupie nominalnej wyróżnia się złożoną grupę nuklearną, czyli część, która pozostaje po wyodrębnieniu wykładników (kwantyfikatorów referencyjnych i liczbowych) oraz grupę determinantów obejmujących te właśnie wykładniki. Zakres elementów zaliczanych do kategorii determinantów, ich podział na podklasy syntaktyczne oparty na regułach współwystępowania i substytucji oraz terminy odnoszące się do nich nie są w tradycji gramatycznej w pełni ustabilizowane. Według miejsc w linearnym układzie determinantów wewnątrz grupy nominalnej wyróżnia się determinanty centralne, określane też terminami „rodzajnik" („przedimek"), jak w terminologii włoskiej czy francuskiej. Cechą ich jest obligatoryjna obecność w grupie nominalnej. Obok nich wyróżnia się determinanty peryferyjne, fakultatywnie obecne w grupie nominalnej, anteponowane („prerodzajniki") i postponowane (postrodzajniki) względem determinantu centralnego. W języku włoskim: *la casa* 'dom', *la mia casa* 'mój dom'. Do subkategorii predeterminantów zalicza się np. zaimki uogólnione, do postdeterminantów m.in. liczebniki i niektóre zaimki. W języku włoskim np. kategoria liczebników głównych miałaby podwójny status pre- i postdeterminantów w różnych konstrukcjach, por. *i tre soldati* 'trzej żołnierze' – *tutti e tre i soldati* 'wszyscy trzej żołnierze', podobnie jak w języku polskim zaimki uogólnione, por. *te wszystkie książki* i *wszystkie te książki*. W niniejszym opracowaniu interesuje nas szczególnie grupa nominalna ze składnikiem adnominalnym przymiotnikowym wraz z ewentualnymi składnikami zależnymi od nich – typ **AP** + **N** np.

5. a) **piękny** krajobraz, **doskonały** film, **blada** z przerażenia dziewczyna/dziewczyna **blada** z przerażenia,

   b) un **bel** panorama, un film **interessantissimo**, una ragazza **pallida** di paura (tłumaczenie przykładów z punktu 5a).

Przymiotnik jest leksemem o prymarnej funkcji członu zależnego grupy nominalnej, semantycznie interpretowanej jako funkcja określenia rzeczownika (funkcja atrybutywna), por.:

6. a) **ciekawy** film, **piękna** dziewczyna, **nowoczesny** budynek,

   b) un **bel** libro, una **lunga** attesa, una **piacevole** musica
   piękna książka, *długie* oczekiwanie, *przyjemna* muzyka.

W powyższych przykładach przymiotnik pełni funkcję przydawki przymiotnej.

7. a) Wypracowanie to, raczej **łatwe**, zabrało nam jednak masę czasu.
Questo compito, piuttosto *facile*, ci ha preso però parecchio tempo.

b) Wiódł ślepy **kulawego**.

W przykładach 7a i 7b przymiotnik występuje w funkcji dopowiedzenia, przydawki przymiotnej rzeczownika w funkcji dopowiedzenia.

8. a) **stary** ogród, **piękna** tancerka, **ciekawy** odczyt,

b) coś **nadzwyczajnego**, nic **podobnego**, ktoś **interesujący** (Szupryczyńska, 1980: 31).

Między przykładami 8a i 8b zachodzą pewne różnice składniowe, ale mimo to możemy obydwa te typy zaliczyć do grup nominalnych zawierających rzeczownikowy człon konstytutywny. Różnice składniowe dotyczą przede wszystkim uporządkowania linearnego członów grupy. W grupach typu 8a pozycja przymiotnika jest zasadniczo swobodna (może być pre- lub postnominalna), por.: **stary** ogród lub ogród **stary**, a dostrzegalne ograniczenia mają bardzo subtelny charakter.

W grupach 8b zauważa się bardzo ostre strukturalne ograniczenia szyku – przymiotnik występuje normalnie bezpośrednio po przyimku. Jeśli umieści się go w prepozycji, to spowoduje to w rezultacie niepoprawny układ, por.:

9. a) * Nie powiedziałam **podobnego** nic.
* Non ho detto *simile* di niente.

b) * Zaprosił **ciekawego** kogoś (Szupryczyńska, 1980: 31).
* Ha invitato *interessante* qualcuno.

Jak już wcześniej wspomniano, szyk stanowi istotny czynnik strukturalny w budowie grupy nominalnej. W różnych językach zachodzą rozmaite uwarunkowania szyku przymiotników. Tradycyjnie uważa się, że wspólną właściwą składnią wszystkich przymiotników jest zdolność do pełnienia funkcji atrybutywnej (Conte, 1973: 75–90; Nespor, 2001: 439–456), czyli występowania w pozycji członu podrzędnego w grupie nominalnej. Termin „atrybutywność" używany jest w znaczeniu szerszym lub węższym. Generalnie terminu tego używa się w szerszym znaczeniu w odniesieniu do wszystkich połączeń składników niewspółrzędnych w zdaniu z wyjątkiem połączenia podmiot – orzeczenie. Atrybucja jest w tym ujęciu równoznaczna z terminem

determinacja (określenie). Atrybutem w szerokim ujęciu byłyby więc wszystkie człony określające (przydawka, dopełnienie, okolicznik), a w zdaniu włoskim przydawka i dopowiedzenie (apozycja).

10. a) **ubogi** człowiek, **drewniany** most, reguły **gry**, wyroby **z bursztynu**,

b) Attraversavano in macchina una **vasta** foresta. (przydawka)
Jechali samochodem przez *rozległy* las.

c) Aldo Moro, il **famoso** statista assasinato dalle Brigate **Rosse**, era un professore **universitario** di filosofia del diritto (Widłak, 2002: 157). (dopowiedzenie)
Aldo Moro, *znany* polityk zamordowany przez *Czerwone* Brygady, był profesorem *akademickim* filozofii prawa.

W wąskim rozumieniu atrybutywność jest utożsamiana z „przydawkowością", oznacza więc zdolność do wchodzenia w związek z nadrzędnym rzeczownikiem; w tym związku przymiotnik jest atrybutem, czyli przydawką, np.

11. a) **czerwona** róża, **biały** śnieg, **młody** człowiek, **zimny** lód,

b) una persona **simpatica**, un vestito **rosso**, una **bella** città
sympatyczna osoba, *czerwone* ubranie, *ładne* miasto.

W dalszej części tej pracy będzie używany termin o charakterze dystrybucyjnym, tj. „pozycja przyrzeczownikowa przymiotnika", na oznaczenie pozycji podrzędnika w grupie nominalnej. Język włoski zaliczamy do języków dwupozycyjnych, tzn. takich, w których pozycja przymiotnika w grupie nominalnej może być pre- lub postnominalna (Conte, 1973: 78–86; Nespor, 2001), podobnie zresztą jak w języku polskim, który zajmuje miejsce pośrednie między językami prepozycyjnymi (niemiecki) i postpozycyjnymi (francuski). Oto niektóre grupy nominalne z zależnym przymiotnikiem w języku polskim:

12. a) **niedzielne** spotkanie, **sobotni** wieczór, **czysty** przypadek, **zagorzały** zwolennik, **patentowany** głupiec, **lisi** ogon, **łączny** dochód, **przyszły** zięć, **błędne** koło, **miodowy** miesiąc,

b) trójkąt **małżeński**, przepisy **celne**, życie **pozagrobowe**, norma **językowa**, podróż **poślubna**, stan **majątkowy**.

Jak widać z przytoczonych tu przykładów, rzeczownik w roli przydawki może występować w języku polskim w pozycji prenominalnej i postnominalnej. Pozycja ta może być uwarunkowana przez czynniki natury semantycznej,

a nie składniowej. Niektóre z wymienionych połączeń są np. związkami frazeologicznymi (*błędne koło*, *miodowy miesiąc*, *trójkąt małżeński*), czyli jednostkami semantycznie niepodzielnymi. Większość przytoczonych grup nominalnych można zestawić z innymi, analogicznymi, por.:

13. a) **niedzielne** spotkanie – spotkanie w niedzielę,
wilczy kieł – kieł wilka,
bezzębny człowiek – człowiek bez zębów.

Zestawiane konstrukcje świadczą o istnieniu żywych związków derywacyjnych, w których przymiotnik jest ogniwem pochodnym słowotwórczo. Niektóre przymiotniki wyłącznie atrybutywne wprowadzają nazwy gatunkowe:

14. a) aria **operowa**, film **rysunkowy**, okręt **podwodny**, wysypka **uczuleniowa**, obyczaj **polski**.

W strukturze zdania włoskiego przymiotnik, podobnie jak w języku polskim, określa rzeczownik, por.:

15. Ugo possiede una **veloce** auto **sportiva**.
Hugo posiada *szybkie* auto *sportowe*.

Przymiotniki *szybkie* i *sportowe* występują w tym wypadku w pozycji pre- i postnominalnej w stosunku do określanego rzeczownika *auto*. Jak widać, przymiotnik w roli przydawki w zdaniu włoskim może zajmować pozycję pre- lub postnominalną. Pozycja przymiotnika nie jest obojętna dla znaczenia i ma określoną wartość stylistyczną.

Przymiotnik umieszczony w pozycji postnominalnej ma z reguły znaczenie dosłowne, bardziej konkretne, istotne dla treści wyrażanej przez rzeczownik. W tej roli jest on w zasadzie ograniczony do funkcji odróżniającej go od innych przymiotników, które mogłyby się pojawić koło rzeczownika (wartość relacyjna).

16. una musica **barocca** (a nie np. **leggera**)
muzyka *barokowa* (a nie *rozrywkowa*),

una persona **simpatica** (a nie np. **antipatica**)
sympatyczna osoba (a nie *antypatyczna*),

una giornata **bellissima** (a nie np. **piovosa**)
piękny dzień (a nie *deszczowy*),

un testo **letterario** (a nie np. **poetico**)
tekst *literacki* (a nie *poetycki*).

Niektóre przymiotniki mogą zajmować w strukturze zdania wyłącznie pozycję postnominalną. Należą do nich np. przymiotniki określające narodowość, barwy, przymiotniki precyzujące pewne informacje itp., por.:

17. orario **scolastico**, **ferroviario** (plan zajęć *szkolnych*, rozkład jazdy *pociągów*),

un ragazzo **brasiliano**, **polacco**, **francese** (chłopak pochodzenia *brazylijskiego*, *polskiego*, *francuskiego*),

un maglione **bianco** (*biały* sweter),

una lampadina **bruciata** (*spalona* żarówka),

l'energia **nucleare** (energia *nuklearna*),

una gara **gastronomica** (konkurs *gastronomiczny*).

Przymiotnik umieszczony w pozycji prenominalnej określa zwykle cechę, jakość w sposób ogólny, stylistycznie nacechowany, często przenośny, por.:

18. una **veloce** auto (*szybkie* auto),

un **buon** lavoro (*dobra* praca),

una **noiosa** pioggia (*nudny*, *męczący* deszcz),

uno **sciocco** commento (*głupi*, *nierozsądny* komentarz),

buon divertimento! (*dobrej* zabawy!).

Istnieje pewna liczba przymiotników określających, które zmieniają swoje znaczenie w głębokiej strukturze zdania ze względu na swoją pozycję prelub postnominalną (Conte, 1973: 78–86; Widłak, 1999: 84; Widłak, 2002: 156), por.:

19. a) una **certa** notizia (= **data:** *jakaś* wiadomość),

una notizia **certa** (= **sicura:** *pewna*, *sprawdzona* wiadomość),

Questo è un libro **unico**. (To jest *wyjątkowa* książka),

Questo è il mio **unico** libro. (To jest moja *jedyna* książka),

b) un uomo **povero** (*biedny* człowiek) — un **pover'**uomo (biedak, biedaczysko),

un uomo **gentile** (*uprzejmy* człowiek) — un **gentil**uomo (dżentelmen),

un uomo **grande** (*wysoki* człowiek) — un **grand'**uomo (*wielki* człowiek),

un caso **unico** (*wyjątkowy* przypadek) — un **unico** caso (*jedyny* przypadek).

Podobnie:

c) un ricordo **caro** (*mile, sporadyczne* wspomnienie) — un **caro** ricordo (*drogie, nieprzemijające* wspomnienie),

un pericolo **certo** (*pewne* [*prawdziwe*] niebezpieczeństwo) — un **certo** pericolo (*jakieś* niebezpieczeństwo),

una ragazza **sola** (*jedna* dziewczyna) — una **sola** ragazza (*jedyna* dziewczyna).

Takie dokładne rozróżnienie pozycji przymiotnika w zdaniu, jego funkcji i znaczenia nie zawsze jest możliwe. Jeżeli w strukturze zdania włoskiego przymiotników odnoszących się do jednego rzeczownika jest więcej, jedne z nich zazwyczaj poprzedzają rzeczownik, inne zaś pojawiają się po nim. Dzieje się tak zwłaszcza wówczas, gdy przymiotniki te mają różną wartość: przymiotniki o znaczeniu ogólnym, jakościującym pojawiają się przed rzeczownikiem, natomiast przymiotniki o wartości relacyjnej – po nim. Również w języku polskim wyraźne ograniczenia szykowe przymiotników można obserwować w grupach nominalnych obejmujących większą liczbę przymiotników podporządkowanych jednemu centrum rzeczownikowemu.

20. a) Adriano Celentano, un **celebre** cantante **italiano**.
Adriano Celentano, *sławny* piosenkarz *włoski*.

b) una **grave** crisi **economica** (*poważny* kryzys *ekonomiczny*),

c) una **buona** mela **rossa** (*dobre, czerwone* jabłko),

d) un **prezioso** vaso **veneziano** (*cenny* wazon *wenecki*).

Gdy obydwa przymiotniki mają tę samą wartość opisującą, precyzującą, występują razem po rzeczowniku, por.:

21. a) uno studente **intelligente, laborioso** (lub: **intelligente** e **laborioso**)
student *inteligentny, pracowity,*

b) la crisi **politica italiana**
włoski kryzys *polityczny.*

Jeżeli natomiast obydwa przymiotniki mają znaczenie przenośne lub pełnią funkcję stylistyczną, „ozdobną", to mogą wystąpić przed rzeczownikiem, por.:

22. a) una **cordiale, amichevole** accoglienza
serdeczne, przyjazne przyjęcie,

b) una **spiacevole, amara** esperienza[2]
nieprzyjemne, gorzkie doświadczenie.

POZYCJA PRZYCZASOWNIKOWA PRZYMIOTNIKA

W grupie werbalnej struktury składniowej, ośrodkami lub nadrzędnikami są czasowniki w formie finitywnej lub niefinitywnej. Za podstawę klasyfikacji grupy werbalnej przyjmuje się najczęściej kategorialne właściwości składnika podrzędnego, rzadziej jego funkcję składniową. Najbardziej oczywistym kryterium różnicującym związki czasowników z zależnymi przymiotnikami jest konotacja. Przymiotnik w pozycji przyczasownikowej może podlegać stałej konotacji ze strony czasownika, por.:

23. Jan jest **mądry**.
Anna stała się **uczuciowa**.
Piotr wygląda na **naiwnego**.
Przysięgli uznali Piotra za **winnego**.
Jan czuje się **zbyteczny**.
Jan udaje **niewinnego** (Szupryczyńska, 1980: 33).

W języku włoskim:

24. Ugo è **simpatico**.
Hugo jest *sympatyczny.*

[2] Przykłady 19b i c, 20, 21, 22: Widłak, 2002: 156.

Sotto canestro Marta è stata molto **brava**.
Pod koszem Marta była bardzo *dobra*.

Tutti considerano Riccardo **simpatico**.
Wszyscy uważają Ryszarda za *sympatycznego*.

Il professore sembra **contento**.
Profesor wydaje się *zadowolony*.

Il gatto sta **buono** sul divano.
Kot siedzi *spokojny* (*spokojnie*) na kanapie.

Grupa czasowników konotujących stale słowa przymiotnikowe nie jest liczna. Należą do nich przede wszystkim czasowniki – łączniki, np. *być*, *stać się*, *zostać* oraz niektóre inne leksemy czasownikowe, np. *wyglądać*, *uznawać*, *uważać*, *czuć się*, *udawać*, *okazać się* itp. Stopień stałości wymagania konotacyjnego czasowników można ocenić na podstawie strukturalnej nieodzowności przymiotnika. Zabieg redukcji prowadzi do powstania struktur niepełnych, por.:

25. Anna stała się...
Piotr wygląda...
Jan czuje się...
Przysięgli uznali Piotra za...

26. Ugo è...
Tutti considerano Riccardo...
Il professore sembra...

W języku włoskim do czasowników konotujących przymiotniki należą czasowniki – łączniki: *essere* 'być'; *sembrare* 'wydawać się, zdawać się, wyglądać'; *parere* 'zdawać się, wydawać się'; *apparire* 'pojawić się, wydawać się, ukazać się'; *diventare* 'stać się'; *risultare* 'okazywać się, wynikać, wypływać, być przekonanym'; *riuscire* 'okazać się, zdołać'; *rimanere* 'pozostać, zostać, stać się'; *stare* 'pozostawać'; *restare* 'pozostawać'; *nascere* 'urodzić się'; *vivere* 'żyć'.

27. La cima appare **innevata**.
Ukazuje się *ośnieżony* wierzchołek.

Gianni vive **tranquillo** in campagna.
Jan mieszka *spokojny* (spokojnie) na wsi.

Piero è nato **sfortunato**.
Piotr urodził się *pechowcem*.

Marco riesce **simpatico**.
Marek okazuje się *sympatyczny*.

Szczególnie akcentowany w opisach składniowych przymiotnika jest problem jego użycia w funkcji atrybutywnej lub predykatywnej. Jedno ze stawianych przez językoznawców pytań dotyczy możliwości jego występowania w obu pozycjach. Aby móc odpowiedzieć na to pytanie, należałoby wydzielić odpowiednie grupy przymiotników odrębnych składniowo. Zdolność do pełnienia funkcji atrybutywnej jest wspólną własnością składniową wszystkich przymiotników. Pojęcie predykatywności przymiotnika wiąże się z szerszym pojęciem predykacji i predykatu. Termin „predykat" może być używany w znaczeniu gramatycznym jako wyznaczona morfologicznie i syntaktycznie klasa form finitywnych czasowników. Elementy implikowane w pozycjach wyznaczonych przez predykat są argumentami predykatu. Terminy „predykat" i „argument", zapożyczone z logiki, nie są ścisłymi odpowiednikami terminów „czasownik" i „rzeczownik" choć przeważnie powierzchniowy czasownik jest realizacją głębinową predykatu, a rzeczownik – jego argumentu. Przyjmuje się, że przymiotnik (jednostka płaszczyzny formalnej) na ogół w każdej pozycji ma być odpowiednikiem predykatu (jednostki płaszczyzny semantycznej). Zgodnie z tym można założyć, że w zasadzie prymarna jest pozycja przymiotnika uznawana za predykatywną, mianowicie pozycja przy łączniku, pozycję zaś przy rzeczowniku za sekundarną. Gdybyśmy wzięli pod uwagę kierunek konotacji i rodzaj wpływu gramatycznego (a także typy ograniczeń selekcyjnych) zauważylibyśmy, że pośredni związek rzeczownika z przymiotnikiem w zdaniach łącznikowych jest podobny do analogicznych związków bezpośrednich rzeczownika z przymiotnikiem w grupach syntaktycznych, por.:

28. Dziewczyna jest **piękna** – **piękna** dziewczyna
La ragazza è *bella* – una *bella* ragazza.

W obydwu typach związków warunki łączliwości są identyczne, mamy tu do czynienia ze stałą konotacją od przymiotnika do rzeczownika. Trzeba jednak dodać, że analogia między grupą syntaktyczną i odpowiednim zdaniem łącznikowym w sensie możliwości wzajemnego przekształcenia jednej struktury w drugą jest niepełna, ograniczona czynnikami strukturalnymi związanymi z formą osoby łącznika (a ponadto z postacią podmiotu). Zdanie łącznikowe ma swój odpowiednik w grupie nominalnej tylko wtedy, gdy łącznik występuje w formie 3 osoby, i to w wypadku obecności podmiotu wyrażonego typowym rzeczownikiem, por.:

29. Dom jest **wysoki** – **wysoki** dom
Studentki są **wysokie** – **wysokie** studentki

Ty jesteś **wysoki** – ***wysoki** ty
One są **wysokie** – ***wysokie** one

30. La casa è **alta** – la casa **alta**
Le ragazze sono **alte** – le ragazze **alte**
Tu sei **alto** – *tu **alto**
Loro sono **alte** – *loro **alte** (tłumaczenie zdań z punktu 29).

Nie wszystkie jednak przymiotniki pozwalają przesunąć się na pozycję predykatywną, co prowadzi do wniosku, że nie można traktować pojęcia „przymiotnik" jako zawartego zakresowo w pojęciu „predykat", por.:

31. **górskie** hale – *te hale są **górskie**
morski klimat – *ten klimat jest **morski**.

Temu zabiegowi nie poddają się też przymiotniki uwikłane frazeologicznie, np.:

32. **błędne** koło – *to koło jest **błędne**
miodowy miesiąc – *ten miesiąc jest **miodowy**.

oraz takie, dla których pozycja predykatywna jest jawnie absurdalna, np.:

33. **istny** osioł – *ten osioł jest **istny**
bity miesiąc – *ten miesiąc jest **bity**.

W języku włoskim np.:

34. un **vero** imbecille – *un imbecille è **vero**
prawdziwy głupiec – *ten głupiec jest *prawdziwy*.

il **proprio** destino – *il destino è **proprio**
własny los – *ten los jest *własny*.

Jak widać z powyższych przykładów, przymiotniki wykazują pewne ograniczenia łączliwości zależnie od typu leksykalnego, do którego należą. Nie wszystkie formy wyrazowe danego przymiotnika mogą wystąpić w obu pozycjach (w pozycji podrzędnika w grupie nominalnej i w pozycji przyłącznikowej, tj. podrzędnika w stosunku do form czasownika *być* i jego równoważników składniowych).

W języku polskim oczywista jest zależność typu użycia od wartości formy przypadkowej przymiotnika. Opozycja „atrybutywność" – „predykatywność" dotyczy przede wszystkim formy mianownikowej:

35. piękna **Elżbieta** – Elżbieta jest **piękna**.

Pozostałe formy przypadkowe przymiotnika w zasadzie nie mogą się pojawić w pozycji przy łączniku. Z innych form mógłby być brany pod uwagę tylko narzędnik, który sporadycznie pojawia się jako obocznik formy mianownikowej, por.:

36. Elżbieta jest **piękną**,

a poza tym z reguły występuje w zdaniach typu:

37. Miło jest być **piękną**.
Lubię być **piękną**.

Z powyższych przykładów można wysnuć wniosek, że formy mianownikowe (narzędnikowe) mogą występować zarówno w pozycji przyrzeczownikowej jak i przyłącznikowej lub wyłącznie w pozycji przyrzeczownikowej.

W języku włoskim istnieje grupa czasowników konotujących przymiotniki, która określa stan podmiotu i dopowiedzenia w zdaniu. Należą do niej czasowniki: *chiamare* 'nazywać, uważać za'; *considerare* 'uważać kogoś, coś za, uznać za'; *dire* 'wymówić, powiedzieć, wyrzec, nazywać'; *fare* 'robić, czynić'; *giudicare* 'osądzać, sądzić'; *rendere* 'czynić, przynosić (zysk)'; *ritenere* 'uważać, sądzić, utrzymywać', *soprannominare* 'przezywać, nadać przydomek':

38. Ugo è soprannominato „lo **Smilzo**".
Hugo jest przezywany (ma przydomek) „*Wątły*".

La squadra ha reso **felici** i suoi tifosi.
Drużyna piłkarska uczyniła *szczęśliwymi* swoich kibiców.

Tutti considerano **incantevole** Venezia.
Wszyscy uważają Wenecję za *czarującą*.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona w tej pracy próba scharakteryzowania roli składniowej przymiotnika we współczesnym języku polskim i włoskim oparta została na analizie reguł formalnej łączliwości członów przymiotnikowych z innymi członami w zdaniu. Obserwacja różnych form przymiotnikowych w kontekstach składniowych prowadzi do wniosku, że formy przymiotnikowe w kontekstach składniowych pod pewnymi względami zachowują się podobnie,

pod innymi się różnią. Do cech wspólnych obejmujących wszystkie formy należy konotowanie nadrzędnej formy rzeczownikowej i uleganie z jej strony akomodacji. Chodzi tu o tzw. „związki zgody". Indywidualne dyspozycje składniowe poszczególnych leksemów mogą być wykorzystane jako kryterium dzielące poszczególne zbiory. Należą do nich przede wszystkim wymagania rekcyjne przypisywane całym leksemom. Natomiast indywidualne cechy składniowe poszczególnych form rozbijają zbiór form przymiotnikowych na podzbiory scharakteryzowane składniowo. Analizując formy przymiotnikowe, napotyka się jednak wiele trudności w jednoznacznym kwalifikowaniu konkretnych leksemów przymiotnikowych do jednej z dwu grup na płaszczyźnie czysto składniowej, tzn. do grupy nominalnej lub werbalnej, ponieważ o przynależności do tych grup decyduje splot czynników formalnych i semantycznych.

BIBLIOGRAFIA

Beccaria G. L. (red.) (1996), *Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica*, Einaudi, Torino.

Conte M. E. (1973), *L'aggettivo in italiano. Problemi sintattici*, [w:] *Storia linguistica dell'Italia nel Novecento*, Atti del quinto convegno internazionale di studi, Bulzoni, Roma.

Dardano M., Trifone P. (2001), *La nuova grammatica della lingua italiana*, Zanichelli, Bologna.

Dubois J., Giacomo M. i in. (1979), *Dizionario di linguistica*, Zanichelli, Bologna.

Jodłowski S. (1976), *Podstawy składni polskiej*, PWN, Warszawa.

Labocha J. (1995), *Gramatyka polska*, cz. III: *Składnia*, Wyd. Księgarni Akademickiej, Kraków.

Nespor M. (2001), *Il sintagma aggettivale*, [w:] L. Renzi, G. Salvi, A. Cardinaletti (red.) *Grande grammatica italiana di consultazione*, t. 1, Il Mulino, Bologna, s. 439–456.

Polański K. (red.) (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Ossolineum, Wrocław.

Regula M., Jernej J. (1965), *Grammatica italiana descrittiva*, Francke Verlag, Bern, München.

Renzi L., Salvi G., Cardinaletti A. (red.) (2001), *Grande grammatica italiana di consultazione*, t. 1, Il Mulino, Bologna.

Szupryczyńska M. (1980), *Opis składniowy polskiego przymiotnika*, Wyd. UMK, Toruń.

Szupryczyńska M. (1996), *Problemy pozycji składniowej*, [w:] *Językoznawstwo*, Toruń.

Szymczak M. (red.) (1983–1985), *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, PWN, Warszawa.

Tabakowska E. (red.) (2001), *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Universitas, Kraków.

Widłak S. (1999), *Formy i struktury. System morfologiczny i składniowy współczesnego języka włoskiego*, Wyd. UJ, Kraków.

Widłak S. (2002), *Gramatyka języka włoskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.

Zingarelli N. (1998), *Vocabolario della lingua italiana*, (red. M., Dogliotti, L. Rosiello) wyd. 12, Zanichelli, Bologna.